

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Олексій Кресін

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної академії
порівняльного права,
завідувач Центру порівняльного правознавства
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4016-6596>
okresin@gmail.com

УДК 341.3/6

РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО КРИМУ 2020 Р. І ЩОДО ДОНБАСУ 2023 Р.: ЮРИДИЧНА КВАЛІФІКАЦІЯ НЕЗАКОННОГО КОНТРОЛЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЩОДО ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. Незаконний контроль території однієї держави іншою державою є складним сучасним міжнародно-правовим режимом, що дає змогу відрізнити підконтрольні окупаційні адміністрації, замасковані під нібито нове державотворення (квазідержави, псевдодержави), від справжніх держав, що поки не здобули міжнародного визнання. Згідно з рішеннями Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо Криму 2020 р. й окремих районів Донецької і Луганської областей (ОРДЛО) 2023 р. “Республіка Крим” до 18 березня 2014 р., Донецька Народна Республіка (“ДНР”) та Луганська Народна Республіка (“ЛНР”) у 2014–2022 рр. не можуть вважатися державами, а лише частинами суверенної території України, щодо яких Російська Федерація (РФ) встановила свій ефективний контроль за допомогою імітації державотворення і використовуючи свої “підпорядковані адміністрації”. Відповідно, їх приєднання до РФ не є формою самовизначення, а може бути кваліфіковане лише як анексія або спроба анексії. Рішення ЄСПЛ 2023 р. дає підстави для остаточної юридичної кваліфікації війни на сході України, починаючи з 2014 р., як міжнародного конфлікту, сторонами якого були Україна та Росія. При цьому РФ несе повну і неподільну відповідальність за злочин агресії і будь-які дії своїх офіційних органів і “підпорядкованих адміністрацій” та спричинені ними правопорушення. Рішення ЄСПЛ 2023 р. повністю підриває зусилля РФ щодо легітимації повномасштабного вторгнення в Україну та анексії частини її території, чітко визначає, що агресія РФ триває, починаючи з 2014 р.

Ключові слова: незаконний контроль території; ефективний контроль; суверенітет; міжнародний конфлікт; агресія; окупація; анексія; підконтрольна адміністрація; окупаційна адміністрація; псевдодержава; відповідальність держави.

Загальні питання правового регулювання режиму здійснення державою ефективного контролю території іншої держави, а також правової кваліфікації здійснення Росією контролю частини території України, актуальності дослідження цієї проблематики як у контексті “юридичного фронту” боротьби нашої держави проти агресії Російської Федерації (далі – РФ), так і для розуміння тенденцій трансформації міжнародного права, розглядалися у низці моїх досліджень, здійснених особисто і у співавторстві¹. Тому в цій статті я підсумовую результати попередніх досліджень у короткому вступі для розуміння засад і тла основного викладу, а потім аналізую значення рішень ЄСПЛ у справах України проти РФ² щодо Криму 2020 р. і України та Нідерландів проти РФ³ 2023 р.

І. Заборона війни в міжнародному праві після 1945 р. і небажання ставати об’єктом спеціальних примусових заходів стимулює держав-агресорів здійснювати окупації територій із допомогою прихованого незаконного контролю, а формально – проксі-режимів, які проголошують себе державами. Прикладів такої прихованої окупації багато: Північний Кіпр, Карабах, Придністров’я, Південна Осетія, Абхазія та ін. У результаті агресії РФ на території України у 2014 р. були створені так звані “Республіка Крим” (пізніше анексована), Донецька Народна Республіка (далі – “ДНР”) і Луганська Народна Республіка (далі – “ЛНР”), а пізніше також “народні республіки” на окупованих частинах Херсонської та Запорізької областей. Наступним кроком стало “волевиявлення” псевдо-держав щодо входження до РФ, покликане легітимізувати анексію цих територій.

Незаконний контроль території однієї держави іншою державою є складним сучасним міжнародно-правовим режимом, що дає змогу відрізнити підконтрольні окупаційні адміністрації, замасковані під нібито нове державотворення (квазідержави, псевдодержави), від справжніх держав, що поки не здобули міжнародного визнання. Належна юридична кваліфікація у цьому випадку має надзвичайне значення, адже визначає статус території та її населення, застосовність щодо неї тих чи тих

¹ Див., зокрема: *Деокупація. Юридичний фронт: матеріали Міжнар. експерт. круглого столу* (Кресін О упоряд і наук ред, Держ торг-екон ун-т 2022); О Стойко, І Кресіна, О Кресін, *Відродження постконфліктних територій: світовий досвід і Україна: наукова записка* (Норма права 2020); *De-Occupation of Ukraine. Legal expertise* (Kresin O ed, State University of Trade and Economics 2022); О Кресін, ‘Правові аспекти протидії російській агресії та відновлення територіальної цілісності України (за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 13 квітня 2022 року)’ (2022) 6 Вісник НАН України 60–5; О Кресін, І Кресіна, ‘Illegal control over the territory in international law and the status of Donbas determination’ (2021) 14 *Przegląd Strategiczny* 279–96; О Кресін, І Кресіна, ‘Проблема кваліфікації статусу ОРДЛО у міжнародному праві’ (2020) 11 *Право України* 49–64; та ін.

² *Ukraine v. Russia (re Crimea)*. App 20958/14, 38334/18. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Decision. 16 December 2020 <<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-207622>> (accessed: 22.03.2023).

³ *Ukraine and the Netherlands v. Russia*. App 8019/16, 43800/14, 28525/20. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Decision. 25 January 2023 <<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-222889>> (accessed: 22.03.2023).

міжнародно-правових норм і навіть перспективи політичних процесів щодо цієї території загалом.

Назву лише *основні загрози*, пов'язані з використанням незаконного контролю держави-агресора території держави-суверена:

1. Ця стратегія покликана представити міжнародний конфлікт та дії агресора як внутрішній конфлікт у державі – жертві агресії й таким чином унеможливити застосування примусових заходів, передбачених у міжнародному праві щодо держави-агресора. Юридично визначити, що певне утворення, яке претендує на статус новоутвореної держави, є насправді окупаційною адміністрацією (“підпорядкованою адміністрацією”, проксі-режимом, квазідержавою, псевдодержавою), може лише один із міжнародних судів. Розгляд справ у міжнародних судових установах є дуже тривалим.

2. Проголошення нової фіктивно незалежної “держави” дає змогу згодом також проголосити її “волевиявлення” щодо приєднання до того, хто її насправді контролює – держави-агресора. У такому випадку це юридично не вважатиметься анексією, поки не доведено первинний характер “підпорядкованої адміністрації”.

3. Утворення на території держави в результаті нібито внутрішнього конфлікту нового фіктивного утворення, відносно значного за своїми розмірами та населенням, дає підстави стверджувати, що відбувся розпад держави, делегітиме саме її існування, суб'єктність і кордони. Отже, вона є неспроможною державою (*failed state*), не в змозі здійснювати контроль своєї території та ефективно забезпечувати права громадян. Це створює підстави для не повною мірою врегульованого в міжнародному праві, але частково визнаного багатьма державами механізму “кризового менеджменту”, “права на захист” (*R2P*). Держава-агресор, а можливо й інші держави можуть використати це для здійснення “гуманітарної інтервенції”, зміни режиму, часткового чи повного розподілу території держави.

4. У випадку недоведення у відповідних міжнародних судових інстанціях тимчасової втрати державою-сувереном контролю над частиною своєї території внаслідок дій зовнішнього агресора, який встановив тут свій незаконний контроль, саме держава-суверен відповідальна за будь-які порушення прав людини та юридичних осіб.

5. До моменту юридичного доведення факту здійснення незаконного контролю державу-агресора та її посадових осіб неможливо притягнути до відповідальності.

Необхідність протидії всім цим та іншим загрозам і відновлення територіальної цілісності України актуалізують необхідність докладного вивчення проблеми правового режиму незаконного контролю в міжнародному праві.

II. Повномасштабне вторгнення РФ до України у 2022 р. суттєво уточнило, але певний час принципово не змінювало питання правового режиму територій у Донецькій та Луганській областях, щодо яких РФ здійснює незаконний контроль. Двома ідентичними указами від 21 лютого 2022 р. В. Путін визнав незалежність “ДНР” і “ЛНР” та доручив Міністерству оборони здійснювати на їх “території” “функції з підтримання миру”. Наступного дня було укладено договори РФ із “ДНР” та “ЛНР”, що передбачали взаємну військову допомогу. Підписання цих документів саме собою стало визнанням проголошених у “конституціях” цих квазідержав їх територій у межах, відповідно, Донецької та Луганської областей. У зверненнях В. Путіна до росіян 21 і 24 лютого 2022 р. він проголосив, що Україна є не зовсім спроможною державою, “колонією з маріонетковим режимом”, владу в якій узурпували неонацистські угруповання, особливо після “держперевороту” 2014 р., а також що вона використовується як військовий плацдарм Заходу проти РФ. Але основною резолютивною тезою звернень є звинувачення України у небажанні виконувати Мінські угоди 2014–2015 рр. щодо окремих районів Донецької і Луганської областей (далі – ОРДЛО), у здійсненні геноциду проти населення Донбасу, та у зв’язку з цим визнання “народних республік Донбасу” незалежними державами та проведення “спеціальної воєнної операції” з метою захисту “народів” цих “республік”, створення можливості волевиявлення для всіх інших “народів, що проживають на території нинішньої України”⁴.

Безперечно, цілі повномасштабного вторгнення РФ в Україну були іншими та ширшими, ніж це задекларувала держава-агресор. Але наведений виклад дає змогу стверджувати, що за відсутності на 24 лютого 2022 р. рішень авторитетних міжнародних судових інституцій щодо здійснення незаконного контролю щодо території ОРДЛО, які могли б стати основою для запровадження дієвих міжнародних примусових заходів, Росія прагнула розширити територію такого контролю, представляючи “ДНР” та “ЛНР” як справжні держави, а себе – як їх союзника. Крім того, вона проголосила можливість створення інших “народних республік” на території України на основі нібито реалізації принципу самовизначення народів. Таким чином, невизнання юридичного факту здійснення незаконного контролю однією державою частини території іншої держави створило надії щодо подальшого успішного використання цього інструмента для приховування агресії й уникнення належної юридичної відповідальності за злочинні дії. “ДНР” та “ЛНР” були влітку 2022 р. визнані, окрім РФ, також Сирією і Північною Кореєю, що формально перетворило їх на частково визнані держави.

⁴ ‘Обращение Президента Российской Федерации’ (*The Wayback Machine*) <<http://kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/67828>> (дата звернення: 22.03.2023); ‘Обращение Президента Российской Федерации’ (*The Wayback Machine*) <<http://kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/67843>> (дата звернення: 22.03.2023).

Під час нової фази війни РФ проти України у 2022 р. було окуповано ширші території, зокрема частини Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей. У всіх них Росія призначила свої окупаційні військово-цивільні адміністрації, що склалися з колаборантів і громадян РФ, та проголосила Мелітополь новим адміністративним центром Запорізької області. Не було здійснено спроб навіть імітації проведення місцевих виборів.

23–27 вересня в окупованих частинах цих чотирьох областей було проведено постановочні референдуми щодо відокремлення від України, створення нових незалежних держав і входження до Росії, зрозуміло, з позитивними результатами. 28 вересня “держави” “Херсонська область” та “Запорізька область” нібито проголосили свої декларації про незалежність і суверенітет та звернулися до В. Путіна з проханням про входження до Росії⁵. 29 вересня В. Путін як Президент РФ визнав “нові держави”:

Згідно із загальноприйнятими принципами та нормами міжнародного права, визнаючи і підтверджуючи принцип рівноправності та самовизначення народів, закріплений у Статуті Організації Об’єднаних Націй (далі – ООН), враховуючи волевиявлення народу Запорізької області на референдумі (те саме щодо “народу Херсонської області”. – О. К.)⁶.

30 вересня з усіма псевдодержавами – “ДНР”, “ЛНР”, Запорізькою та Херсонською областями – РФ уклала договори про їх входження до її складу. 2 жовтня Конституційний Суд РФ постановив, що ці договори відповідають Конституції РФ. 3 жовтня закони про прийняття до складу РФ чотирьох нових суб’єктів були ухвалені нижньою, а 4 жовтня – верхньою палатами Федеральних Зборів РФ. При цьому згідно із законами РФ

⁵ Важливо, що на існування декларацій 28 вересня щодо проголошення незалежності цих “держав” та їх звернення щодо входження до РФ вказано у федеральних законах РФ від 4 жовтня, але таких документів, очевидно, не існувало. Вони відсутні на сайтах окупаційних адміністрацій. Голова окупаційної адміністрації Херсонської області В. Сальдо 27 вересня зазначав, що ухвалення такого документа не планується, проголошення незалежності є “технологічним моментом перед входженням до складу РФ”. Див.: А Франс, “Херсонская область не будет объявлять о независимости” (*The Wayback Machine*) <<https://www.gazeta.ru/politics/news/2022/09/27/18661489.shtml>> (дата звернення: 22.03.2023). Відсутність відповідної декларації була підтверджена 28 вересня і головою окупаційного “уряду Запорізької області” С. Єліссєвим, який просто зазначив: відтепер “ми вважаємо себе незалежною державою”. Див.: “Власти Херсонской области объявили независимость по итогам референдума” (RIA.ru) <<https://ria.ru/20220928/nezavisimost-1820188380.html>> (дата звернення: 22.03.2023). Щодо окупаційної адміністрації Запорізької області відомий лише вкрай безграмотно оформлений документ, адресований В. Путіну окупаційним “главою Запорізької області” 28 вересня – “Пропозиція щодо прийняття Запорізької області до Російської Федерації на правах нового суб’єкта”. У цьому документі проголошення незалежності цієї псевдодержави не згадується. Див.: Предложение о принятии Запорожской области в Российскую Федерацию на правах нового субъекта. 28.09.2022. № 190-п <https://zargov.ru/wp-content/uploads/2022/09/2_5305801081907846599.pdf> (дата звернення: 22.03.2023).

⁶ О признании Запорожской области: Указ № 685 от 29 сентября 2022 года (*The Wayback Machine*) <<http://kremlin.ru/acts/news/69463>> (дата звернення: 22.03.2023); О признании Херсонской области: Указ № 685 от 29 сентября 2022 года (*The Wayback Machine*) <<http://kremlin.ru/acts/news/69464>> (дата звернення: 22.03.2023).

претендує на території чотирьох областей повністю, а не на їх частини, на які поширювався контроль окупаційних військово-адміністративних адміністрацій на момент проведення “референдумів” та проголошення “держав”. Того ж дня Президент В. Путін підписав відповідні закони⁷.

III. Важливо розуміти, що війна і втрата урядового контролю над територіями, на яких було створено на короткий час квазідержави, не викликають заперечень і ніким не піддаються сумніву, жодним чином не означають втрати суверенітету України щодо цих територій. Як зазначав класик науки міжнародного права Я. Броунлі ще у 1966 р. з посиланням на конкретні приклади, для судів не становить складності відокремити суверенітет держави і законні права на певні території від здійснення на них реальної та ефективної юрисдикції іншими акторами⁸.

Водночас тимчасовий правовий режим останніх у цій ситуації має бути визначено, класифіковано для окреслення статусу населення і застосовних правових засобів захисту його прав. На думку Я. Броунлі, поза розглядом питання щодо суверенітету практична потреба уникнення правового вакууму на певній території диктує необхідність пов’язання юрисдикції щодо неї з визнанням факту ефективного здійснення влади та відповідної “сфери правової компетенції” фактичної влади:

Безумовно, територія не може бути відокремлена від юрисдикції з певних причин. Обидва терміни стосуються правової влади, і коли відбувається концентрація такої влади, аналогія з територіальним суверенітетом виправдовує використання терміна “територія” як форми спрощення⁹.

За такого підходу, на нашу думку, можна припустити, що *незаконний контроль щодо території є родовим поняттям, а конкретні правові режими щодо неї, наприклад окупація, є формами здійснення контролю*.

У міжнародному праві протягом більш як століття передбачено можливість окремого регулювання щодо суверенітету і законних прав держави на територію, з одного боку, та здійснення режиму незаконного контролю щодо території – з другого. Останнє вчені називають правом окупації. Окупація не передбачає зміни державної належності окупованої території, а все цивільне населення визнається захищеними особами, визначаються його мінімальні права. Трансформація міжнародного права після Другої світової війни стерла межі між офіційно визнаною

⁷ О принятии в Российскую Федерацию Херсонской области и образовании в составе Российской Федерации нового субъекта – Херсонской области: Федеральный конституционный закон от 4 октября 2022 г. № 8-ФКЗ (*The Wayback Machine*) <<http://ivo.garant.ru/#/document/405381321>> (дата звернення: 22.03.2023); О принятии в Российскую Федерацию Запорожской области и образовании в составе Российской Федерации нового субъекта – Запорожской области: Федеральный конституционный закон от 04.10.2022 № 7-ФКЗ (*The Wayback Machine*) <<http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/001202210050007?index=1&rangeSize=1>> (дата звернення: 22.03.2023).

⁸ I Brownlie, *Principles of public international law* (6th ed, Oxford University Press 2003) 112.

⁹ Ibid 112–3.

і прихованою окупацією у вигляді здійснення незаконного контролю. За своєю сутністю будь-яка окупація території іншої держави є формою незаконного контролю, але все ж останній у не розмежованих точно формах (всеосяжний, загальний, ефективний, фактичний контроль) принципово відрізняється від окупації своїм неофіційним, прихованим, замаскованим, гібридним характером.

Окремі елементи правового режиму незаконного контролю було сформовано в *конвенційних і звичаєвих нормах міжнародного права*. Зокрема, заборонені організація та заохочення організації іррегулярних сил чи озброєних банд, у тому числі найманців, для вторгнення на територію іншої держави. Кваліфікація окупації не змінюється залежно від того, чи цей акт було здійснено регулярними збройними силами, чи шляхом засилання державою, від її імені, за її значної участі озброєних банд, груп, іррегулярних сил чи найманців. Держава відповідальна за дії таких її неофіційних “агентів” на окупованій території. При цьому статус території як окупованої та відповідний статус її мешканців як захищених осіб не змінюються ані у випадку запровадження змін щодо інституцій чи уряду території, ані укладення угоди між фактичною владою окупованої території та державою-окупантом, ані анексії цієї території державою-окупантом, здійснених унаслідок окупації (Женевська конвенція (IV) щодо захисту цивільних осіб під час війни¹⁰, Визначення агресії¹¹, Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами згідно зі Статутом ООН¹²).

Рекомендаційні норми міжнародного права розглядають поведінку групи осіб під контролем держави (вказівки, керівництво або контроль) як діяльність останньої. До форм такої поведінки групи віднесені й фактичне здійснення елементів державної влади. При цьому саме здійснення ефективного контролю щодо такої групи з боку держави покладає відповідальність на останню; за відсутності такого контролю відповідальною за свою діяльність є сама група, що може інституціоналізуватись як повстанський чи інший рух, стати новим урядом держави чи створити нову державу на частині території старої (Резолюція Генеральній Асамблеї ООН “Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння”¹³).

¹⁰ Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_154#Text> (дата звернення: 22.03.2023).

¹¹ Визначення агресії, затверджено резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74> (дата звернення: 22.03.2023).

¹² Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations: Resolution adopted by the General Assembly during its 25th session, 15 September – 17 December 1970 <<https://digitallibrary.un.org/record/202170?ln=en#record-files-collapse-header>> (accessed: 22.03.2023).

¹³ Responsibility of States for internationally wrongful acts, Resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Sixth Committee (A/56/589 and Corr. 1)] 56/83 <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/477/97/PDF/N0147797.pdf?OpenElement>> (accessed: 22.03.2023).

Але якщо здійснення окупації є очевидним, то факт здійснення ефективного (всеосяжного, загального, фактичного) контролю щодо території вимагає встановлення міжнародними судовими органами. Тому норми і підходи міжнародного права розкриваються і деталізуються у взаємно пов'язаних рішеннях міжнародних універсальних та європейських судових установ, що мають прецедентний характер, але лише за умови доведення у кожному конкретному випадку факту здійснення незаконного контролю.

У рішеннях Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії визнано, що держава може формально не бути окупантом частини території іншої держави, але реально здійснювати окупацію через контроль над збройними формуваннями, надання підтримки та близькі зв'язки з ними. Визначено ознаки підконтрольних державі озброєних груп (збройних сил, міліцій, парамілітарних об'єднань), що відокремлюють їх від, наприклад, національно-визвольних рухів: окрім наявності фінансової, матеріально-технічної, тренувальної підтримки держави слід довести, що вона здійснює контроль через координацію чи допомогу в загальному плануванні військової діяльності певного угруповання (не обов'язково кожної окремої операції). Якщо ж ідеться про угруповання, не організоване у військові структури, то для визнання його підконтрольності державі слід довести, що воно виконує певні інструкції чи директиви щодо вчинення конкретних актів або його дії мають публічно схвалюватися державою після їх вчинення. В обох випадках діяльність такого угруповання та його членів може вважатися діями фактичних державних органів, що покладає відповідальність за них на державу, яка його контролює (справи Т. Блашкіча¹⁴ і Д. Тадича¹⁵).

У рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) визнано, що міжнародно-правові зобов'язання держави поширюються на всі території, які вона контролює. Основними ознаками контролю щодо території є здійснення загального контролю щодо її фактичної адміністрації та військова присутність держави, додатковою – вирішальне для існування цієї адміністрації значення військової, економічної, політичної підтримки з боку держави. На доведені випадки незаконного контролю поширено міжнародно-правовий режим окупації території (справи “Кіпр проти Туреччини”¹⁶, “Ілашку та інші проти Молдови та Росії”¹⁷,

¹⁴ Blaškić (IT-95-14) Case Information Sheet. United Nations International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia <<https://www.icty.org/en/case/blaskic>> (accessed: 22.03.2023).

¹⁵ Tadić (IT-94-1) Case Information Sheet. United Nations International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia <<https://www.icty.org/case/tadic>> (accessed: 22.03.2023).

¹⁶ Cyprus v. Turkey. App 25781/94. European Court of Human Rights. Grand Chamber. Decision. 10 May 2001 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454>> (accessed: 22.03.2023).

¹⁷ Ilaşcu and others v. Moldova and Russia. App 48787/99. European Court of Human Rights. Grand Chamber. 8 July 2004 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61886>> (accessed: 22.03.2023).

“Аль-Скейні та інші проти Великої Британії”¹⁸, “Чірагов та інші проти Вірменії”¹⁹, “Туртурика і Касьян проти Молдови та Росії”²⁰ та ін.).

Отже, основними показниками ефективного контролю, визначеними у практиці міжнародних судів, є: здійснення зарубіжною державою фінансової підтримки, військового постачання/устаткування, тренування, координації дій чи участі у плануванні дій збройних формувань, що контролюють територію чи частину території іншої держави і здійснюють там фактичну владу.

Міжнародне право визнає безумовну відповідальність держави, яка здійснює окупацію чи незаконний контроль щодо території, за дотримання прав людини її населення, і зокрема цивільного населення як захищених осіб. Така відповідальність існує незалежно від особистої відповідальності представників (агентів) цієї держави. При цьому держава, яка здійснює контроль щодо території, автоматично відповідальна за будь-які дії підконтрольних їй організацій (IV Гаазька конвенція про закони та звичаї сухопутної війни, додаток до неї “Положення про закони та звичаї сухопутної війни”²¹, IV Женевська конвенція щодо захисту цивільних осіб під час війни²² Додатковий протокол I до неї²³ та ін.).

Якщо ж факт здійснення контролю іншою державою щодо території не встановлено, то такий конфлікт може розглядатись як внутрішньодержавний, а відповідальними за дотримання прав людини можуть бути визнані й держава-суверен, яка має конституційні й міжнародно-правові обов’язки щодо свого населення, і недержавні актори (наприклад, національно-визвольний, повстанський рух, терористична організація, бандформування), які можуть створити нові держави на частинах території старої держави під їх контролем. Зрозуміло, що про існування недержавних сторін збройного конфлікту на території України йтися не може, але підконтрольність Росії збройних формувань і фактичної влади АР Крим і м. Севастополь до 18 березня 2014 р., ОРДЛО й інших українських територій до 30 вересня 2022 р. слід доводити в міжнародних судах.

У законодавстві України вказано на окупацію і водночас здійснення загального контролю РФ щодо ОРДЛО. Така подвійність кваліфікації

¹⁸ Al-Skeini and others v. the United Kingdom. App 55721/07. European Court of Human Rights. Grand Chamber. 7 July 2011 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105606>> (accessed: 22.03.2023).

¹⁹ Chiragov and others v. Armenia. App 13216/05. European Court of Human Rights. Grand Chamber. 16 June 2015 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155353>> (accessed: 22.03.2023).

²⁰ Turturica and Casian v. the Republic of Moldova and Russia. Apps 28648/06, 18832/07. European Court of Human Rights. 30 August 2016 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166480>> (accessed: 22.03.2023).

²¹ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_222#Text> (дата звернення: 22.03.2023).

²² Конвенція про захист цивільного населення під час війни (н 10).

²³ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_199#Text> (дата звернення: 22.03.2023).

виправдана у зв'язку з прив'язкою більшості норм міжнародного права саме до режиму окупації. Мінські угоди уникали точного визначення міжнародного чи неміжнародного характеру конфлікту та суб'єкта, який контролює ОРДЛО. Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи (далі – ПАРЄ) та інших асамблей міжнародних організацій, які мають насамперед політичне, а не правове значення, визнають подвійний факт наявності тимчасової окупації ОРДЛО Росією і здійснення нею ефективного контролю щодо незаконних збройних формувань на цій території.

Безумовна юридична кваліфікація здійснення РФ незаконного контролю щодо частини території України може бути здійснена лише *міжнародними судовими установами*. Перші такі рішення ухвалено лише нещодавно. Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) у щорічних звітах щодо своїх попередніх розслідувань припускав існування міжнародного збройного конфлікту на території ОРДЛО паралельно з неміжнародним збройним конфліктом, а також здійснення РФ незаконного контролю щодо збройних груп у цьому регіоні. Але про встановлені факти ще не йдеться. ЄСПЛ у своїх рішеннях до 2020 р. встановив факт втрати Україною контролю щодо певних територій на сході держави у 2014 р. на користь не визначеного суб'єкта, що частково звільняє державу від відповідальності за порушення прав людини на цих територіях.

IV. Факт здійснення Росією незаконного контролю було визнано ЄСПЛ у рішенні щодо справи щодо півострова Крим, починаючи з 27 лютого і до 18 березня 2014 р. – тобто до проголошення його офіційного включення до РФ (рішення 2020 р. за об'єднаною справою № 20958/14 та 38334/18). Як зазначив ЄСПЛ, здійснення державою своєї юрисдикції поза її визнаними кордонами є винятком із правила, проте у своїх попередніх рішеннях Суд уже встановив низку таких “виключних обставин”. Кожний випадок такого “екстратериторіального здійснення юрисдикції” має визначатися на основі конкретних фактів. Зокрема, це випадки поширення державою своєї влади за кордон за допомогою структури, що є її представником (“агентом”). Таке поширення може відбуватися “за згодою, запрошенням чи мовчазною згодою” уряду держави-сусіда території, згідно зі звичаєм чи угодою, а також на територіях, що контролюються міжнародними миротворчими місіями. Також це будь-які випадки поширення влади держави поза її межамі щодо якої-небудь особи. Нарешті, це ефективний контроль держави щодо певної території за межами її кордонів, що є результатом законних чи незаконних воєнних дій. Як зазначається у рішенні,

обов'язок забезпечити на такій території права та свободи, встановлені в Конвенції (про захист прав людини і основоположних свобод, далі –

Конвенція 1950 р.²⁴ – О. К.), впливає з факту такого контролю, незалежно від того, чи він здійснюється безпосередньо, через власні збройні сили держави-сторони (Конвенції 1950 р. – О. К.), чи через підпорядковану місцеву адміністрацію (*subordinate local administration*)²⁵.

У кожному випадку наявність ефективного контролю щодо території встановлюється за допомогою доведення факту, незалежно від заяв чи декларацій. У випадку встановлення факту такого панування (*domination*), зокрема значної військової присутності держави чи збереження підпорядкованої місцевої адміністрації завдяки військовій та іншій допомозі держави, не потрібно доводити наявність безпосереднього контролю останньої за діями такої адміністрації. І так само незаконними автоматично є рішення та вироки “судів” на таких територіях, які визнаються адміністративними практиками окупаційної влади²⁶.

Доказами здійснення Росією ефективного контролю щодо АР Крим та м. Севастополь із 27 лютого по 18 березня 2014 р. стали: суттєве, безпрецедентне й немотивоване (мотивоване нічим не підтвердженими заявами російської сторони) збільшення особового складу підрозділів російських збройних сил та військової техніки понад офіційно заявлені Росією на 2014 р. без відповідного попередньо обґрунтованого повідомлення Україні та згоди з боку останньої, що створило кількісну та якісну перевагу російських підрозділів над українськими; заява Президента РФ В. Путіна на зборах голів силових відомств 22–23 лютого 2014 р. щодо “початку роботи щодо повернення Криму до Російської Федерації”; порушення підрозділами російських збройних сил у Криму положень українсько-російських договорів (здійснення не передбаченої останніми діяльності поліцейського та правоохоронного характеру поза визначеними місцями розташування, відсутність координації цієї діяльності з Урядом України, її продовження попри дипломатичні ноти України); здійснення підрозділами російських збройних сил у Криму ворожої військової діяльності (участь у захопленні будівель органів влади та встановленні нових нелегітимних органів місцевої влади; встановлення контролю щодо пунктів в’їзду та виїзду на Кримському півострові, блокування та роззброєння підрозділів Збройних Сил України (далі – ЗСУ), насильне утримання українських військовослужбовців). Зважаючи на це, ЄСПЛ розглядає всі дії будь-яких органів влади в АР Крим та м. Севастополі після 27 лютого, включно з “референдумом” 16 березня 2014 р., як діяльність структур – “агентів” РФ²⁷.

²⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 4 листопада 1950 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення: 22.03.2023).

²⁵ Ukraine v. Russia (re Crimea). App 20958/14, 38334/18 (n 2).

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

Відповідно, ЄСПЛ надав кваліфікацію правових засад юрисдикції РФ щодо АР Крим та м. Севастополя після 18 березня 2014 р.: ‘Суд розглядає [справу] на основі припущення, що форма чи природа юрисдикції держави-відповідача щодо Криму є “ефективним контролем території”, а не територіальною юрисдикцією’, таким чином не визнаючи включення Криму до території РФ і перехід до останньої суверенних прав на нього²⁸.

V. У проміжному рішенні (рішення щодо прийнятності справи) ЄСПЛ від 25 січня 2023 р. (за об’єднаною справою № 8019/16, 43800/14 та 28525/20)²⁹ було визнано, що РФ здійснює контроль щодо ОРДЛО з 11 травня 2014 р. і до 26 січня 2022 р. (дата останніх слухань за участю сторін). Водночас факт продовження здійснення російської юрисдикції у регіоні та її територіальне поширення після 26 січня 2022 р. мають бути встановлені при подальшому розгляді справи по суті. Україна вимагала визнати такий контроль, починаючи з березня 2014 р., а під час розгляду справи – принаймні з квітня 2014 р. При розгляді справи Суд значною мірою спирався на своє попереднє рішення щодо Криму, щодо справ Грузії проти РФ³⁰, інші свої рішення, звіти прокуратури МКС, тому немає потреби повторювати вже сказане мною раніше.

ЄСПЛ узагальнив принцип тлумачення принципу *ratione loci* (аргумент місця) – юрисдикція Суду поширюється на справи щодо ОРДЛО тому, що ця територія під час здійснення щодо неї контролю певною державою розглядається як невіддільна від суверенної території цієї ж держави (*the area in question is treated as being indistinguishable from areas within the controlling State’s sovereign borders*). Тому контролююча держава зобов’язана забезпечити на цій території дотримання усіх прав, передбачених Конвенцією 1950 р., і несе за це юридичну відповідальність³¹. Цей підхід, який потребує більш докладного самостійного розгляду, у перспективі може суттєво змінити вкорінений погляд щодо розподілення відповідальності, за яким держава-суверен продовжує нести часткову відповідальність за дотримання прав людини на тимчасово неконтрольованих нею територіях.

Доволі складний для застосування інший наголошений підхід ЄСПЛ, сформульований у справі “Грузія проти Росії (II)” 2021 р. щодо непоширення понять “ефективний контроль” і “екстратериторіальна юрисдик-

²⁸ Ukraine v. Russia (re Crimea). App 20958/14, 38334/18 (n 2).

²⁹ Ukraine and the Netherlands v. Russia. App 8019/16, 43800/14, 28525/20 (n 3).

³⁰ Georgia v. Russia (I). App 13255/07. European Court of Human Rights. Judgment (Merits). 3 July 2014 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145546>> (accessed: 22.03.2023); Georgia v. Russia (I). App 13255/07. European Court of Human Rights. Judgment (Just Satisfaction). 31 January 2019 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189019>> (accessed: 22.03.2023); Georgia v. Russia (II). App 38263/08. European Court of Human Rights. Judgment (Merits). 21 January 2021 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207757>> (accessed: 22.03.2023).

³¹ Ukraine and the Netherlands v. Russia. App 8019/16, 43800/14, 28525/20 (n 3).

ція” на зони і періоди активних бойових дій, спрямованих сторонами конфлікту на здобуття контролю щодо відповідної території “у контексті хаосу”³². Водночас Суд заявив, що ці застереження не може бути прикладено до обставин справи щодо ОРДЛО; у ній мають встановлюватися дати встановлення контролю щодо конкретних територій³³.

ЄСПЛ відзначив “подібності у часі, просторі та методи” розвитку подій у Криму та ОРДЛО, задіяність у них частково одних і тих самих осіб (як І. Гіркін, О. Бородай та ін.), через що визначив сепаратистські рухи в обох випадках як локальні у лапках, частину лідерів “сепаратистів” – як громадян РФ або “інструменти держави-відповідача” (Росії), які діяли за її приписами та в її інтересах, а також визнав масову присутність російських солдатів і старших офіцерів на командних позиціях у “збройних групах”, підрозділів регулярних російських військ, іррегулярних формувань (зокрема, козацтва) та найманців з РФ уже на ранньому етапі конфлікту, починаючи з квітня 2014 р., Суд відзначив кураторство кремлівських чиновників (зокрема В. Суркова) щодо груп “сепаратистів”, яке здійснювалося від імені керівництва РФ. Водночас широкомасштабне розгортання (*large-scale deployment*) підрозділів російських військ ЄСПЛ вважає доведеним лише із серпня 2014 р. Тому Суд вважає, що самої лише *військової участі або присутності (military presence)* РФ у подіях в ОРДЛО до серпня 2014 р. недостатньо для визначення цього як ефективного контролю РФ³⁴.

Тому ЄСПЛ проаналізував інші критерії здійснення цього контролю, визначені ним у давніших справах. Зокрема, це *військова підтримка “сепаратистів” (military support to the separatists)*, що може полягати у впливі на їх воєнну стратегію, постачанні зброї та іншого обладнання, тренуванні учасників збройних груп, артилерійській підтримці, розгорненні військ на кордоні України. Керівництво сепаратистів частково складалося з російських старших офіцерів і в цілому отримувало приписи від високопосадовців РФ. Організоване і координоване постачання складного озброєння та військового устаткування через неконтрольовану Україною ділянку кордону з РФ залишалося безперервним протягом багатьох років, частина цих поставок була неможлива без допомоги держави (Росії) і це означає, що РФ здійснювала масштабне військове постачання від початку існування “сепаратистських адміністрацій”. Так само доведеним Суд вважає здійснення Росією артилерійської підтримки воєнних дій “сепаратистів”. Розгортання російських військ біля неконтрольованої Україною ділянки кордону саме собою ЄСПЛ не вважає ознакою здійснення контролю щодо ОРДЛО, але вказує на доступ “сепаратистів” до території, яку контролює РФ.

³² Georgia v. Russia (II). App 38263/08 (n 30).

³³ Ukraine and the Netherlands v. Russia. App 8019/16, 43800/14, 28525/20 (n 3).

³⁴ Ibid.

ратистських адміністрацій” до російської військової підтримки та підготовку до їх розгортання в ОРДЛО. Водночас Суд вважає недостатньо доведеним військовий вишкіл “сепаратистів”, але тренування російських військових поблизу кордону перед їх відправкою в ОРДЛО є додатковим доказом російської військової присутності³⁵.

Переконливими ознаками політичної підтримки “сепаратистів” Суд вважає ‘вирішальну роль РФ у призначенні осіб на керівні посади у “ДНР”, здійснення нагляду В. Сурковим щодо “всього політичного механізму сепаратистських утворень”, визнання Міністерством закордонних справ Росії “референдумів” 11 травня 2014 р. та “виборів” у листопаді 2014 р., ветовання Росією в Раді Безпеки ООН створення незалежного міжнародного трибуналу для покарання винних у збитті літака рейсу МН17. Економічна підтримка “сепаратистів”, згідно з рішенням ЄСПЛ, полягала у координуванні В. Сурковим надання фінансових засобів для “сепаратистських адміністрацій” та його нагляді за використанням цих засобів, спрямуванні значних за обсягами “гуманітарних конвоїв”, які багато в чому уможливили “економічне виживання сепаратистських утворень”³⁶.

На основі розгляду справи ЄСПЛ дійшов висновку, що на початку квітня 2014 р. “розрізнені сепаратистські збройні угруповання”, “з різним ступенем незалежності одна від іншої”, із більш-менш однаковою підтримкою та за координації з боку РФ (Головного розвідувального управління Генштабу Збройних Сил або Федеральної служби безпеки) почали захоплювати будівлі та населені пункти в “східній Україні”. Це призвело до виникнення “контролю сепаратистських збройних угруповань щодо певних територій” (*area under the control of separatist armed groups*). Але, на думку Суду, повною мірою керівництво та координація операцій “сепаратистів” із боку РФ може бути доведена лише починаючи приблизно з 11 травня 2014 р. у зв’язку з “референдумами”, які стали ‘вирішальним кроком у перетворенні множини іррегулярних збройних груп в єдину “сепаратистську адміністрацію”, формально розділену на два утворення – “ДНР” та “ЛНР”, а також були пов’язані з рішенням РФ ‘здійснювати владу щодо всієї території під контролем сепаратистів та повернути під централізоване командування групи сепаратистів, яким до цього з тактичних причин було дозволено діяти до певної міри незалежно’ (п. 693). При цьому, як зазначає ЄСПЛ, щодо періоду до 11 травня 2014 р. питання ефективного контролю РФ слід вирішувати, вивчаючи діяльність окремих збройних груп і географію поширення їх контролю, а після цієї дати не можна посперечатися на бойові дії “у контексті хаосу”,

³⁵ Ukraine and the Netherlands v. Russia. App 8019/16, 43800/14, 28525/20 (n 3).

³⁶ Ibid.

що нібито заважали встановленню ефективного контролю щодо певних територій³⁷.

ЄСПЛ проголосив доведеним поза сумнівом, що ‘в результаті російської військової присутності у східній Україні та вирішального ступеню впливу і контролю Росії, здійснюваного щодо територій під контролем сепаратистів у східній Україні в результаті її військової, політичної та економічної підтримки сепаратистських утворень, ці території, починаючи з 11 травня 2014 р. й у подальшому, перебували під ефективним контролем Російської Федерації’ принаймні до дати останніх слухань у Суді 26 січня 2022 р. (п. 695). Відповідно, згідно з принципом *ratione loci* Суд вважає, що починаючи з 11 травня 2014 р. РФ поширила свою юрисдикцію на територію ОРДЛО (а також повітряний простір над ними), а так звані “ДНР” та “ЛНР” розглядаються як її “підпорядковані адміністрації” (*subordinate administrations*) (пункти 696, 697 та інші в описі справи, пункти 2, 4 Резолюції). РФ відповідальна за усі акти та дії “сепаратистів”³⁸.

Також у зв’язку з розглядом справи щодо ОРДЛО Суд уточнив умови прийнятності справ, які він бере до розгляду. Ці умови, сформульовані у ст. 35 Конвенції 1950 р., передбачають вимогу вичерпання позивачем усіх національних засобів правового захисту та встановлюють чотиримісячний термін (зменшений із шести місяців згідно з Протоколом № 15 від 2017 р., який набув чинності у 2021 р., але норма щодо чотиримісячного терміну набула чинності 1 лютого 2022 р.³⁹) від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні⁴⁰. Але, як наголосив Суд, ці умови не враховують особливі обставини: міждержавні справи мають “нову природу”, а також умови, коли складно встановити державу-відповідача, справа стосується місця поза суверенною територією держави-відповідача та ін. До таких обставин відносяться і випадки так званої “адміністративної практики”, тобто відсутності справедливої судової системи у державі-відповідачі, підпорядкування судів органам управління, що виключає застосування такої умови прийнятності справи в ЄСПЛ, як вичерпання усіх національних засобів правового захисту. Кожен випадок припущення існування “адміністративної практики” має аргументуватися позивачем. У випадку достатньої аргументації щодо існування цієї практики термін подання встановлюється у чотири місяці (шість – для справ, що стосуються подій до 2022 р.) після припинення цієї практики. Основним критерієм наявності “адміністративної практики” Суд вважає її “офіційне толерування”: незаконні дії толеруються керівниками осіб-порушників (керівник знає про ці дії та нічого не робить для по-

³⁷ Ukraine and the Netherlands v. Russia. App 8019/16, 43800/14, 28525/20 (n 3).

³⁸ Ibid.

³⁹ Протокол № 15 про внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. 24 червня 2013 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-13#Text> (дата звернення: 22.03.2023).

⁴⁰ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (n 24).

карання за них чи недопущення їх повторення); вище керівництво держави виявляє байдужість, відмовляється від адекватного розслідування або неспроможне забезпечити виконання своїх наказів, спрямованих на припинення правопорушень; справедливий розгляд відповідних позовів у суді неможливий. ЄСПЛ вважає за можливе ототожнити такий стан справ із “беззаконням” (*lawlessness*) і стверджує існування “адміністративної практики” в ОРДЛО під контролем РФ⁴¹.

VI. Висновки

Судова боротьба України з російською агресією та її наслідками лише розпочалася, і попереду нас очікують роки змагання у Міжнародному суді ООН, МКС, ЄСПЛ, спеціальному міжнародному чи гібридному трибуналі щодо злочину агресії РФ, інших міжнародних і національних судових установах. Але слід відзначити принципові успіхи України на цьому фронті, пов’язані з рішеннями ЄСПЛ щодо Криму й ОРДЛО.

Обидва рішення мають значення не лише в українському контексті, а й для розвитку практики ЄСПЛ загалом – уточнення принципів, підходів, інститутів, понять, а також подальші кроки щодо формування, так би мовити, європейського гуманітарного права (принаймні, європейського розуміння міжнародного гуманітарного права). Зокрема, у рішенні 2020 р.: узагальнене розуміння поняття “екстратериторіальне здійснення юрисдикції”; чітко виокремлені ознаки та джерела виникнення режиму ефективного контролю держави чи іншого суб’єкта (міжнародної організації, міжнародної миротворчої місії) щодо території іншої держави – поза питанням про оцінку законності такого контролю; відкинуто значення відмінностей між офіційним і неофіційним (прихованим, здійснюваним через нібито незалежні проксі-структури), проголошеним і непроголошеним здійсненням ефективного контролю; наголошено, що факт наявності чи відсутності безпосереднього керівництва діяльністю “підпорядкованої адміністрації” не може бути вирішальним критерієм визначення факту здійснення ефективного контролю; проголошено презумпцію неможливості існування справедливої судової системи на територіях, щодо яких здійснюється ефективний контроль іншої держави – а натомість лише “адміністративної практики”.

Те, що впливає із цього рішення для України: нелегітимні органи влади в АР Крим та м. Севастополь, починаючи з 27 лютого 2014 р. (дата захоплення російськими військовими будівель Верховної Ради та Уряду АР Крим), визнано структурами – “агентами” РФ; ця дата визнана днем встановлення ефективного контролю РФ щодо АР Крим та м. Севастополь; із цього дня РФ відповідальна за дії не лише її офіційних представників, а й регіональної та місцевої “підпорядкованої адміністрації”. ЄСПЛ не визнає анексії АР Крим і м. Севастополь та встановлення там

⁴¹ Ukraine and the Netherlands v. Russia. App 8019/16, 43800/14, 28525/20 (n 3).

територіальної юрисдикції Росії 18 березня 2014 р. і надалі розглядає їх як території, щодо яких РФ здійснює свій ефективний контроль.

Рішення 2023 р. загалом розвиває підходи, запропоновані раніше й уточнені у 2020 р., але також пропонує нову й дещо відмінну інтерпретацію деяких із них. Зокрема: уточнюється принцип територіальності юрисдикції (*ratione loci*) – юрисдикція держави щодо своєї суверенної території та території, щодо якої вона здійснює ефективний контроль, вважається нероздільною, що дає змогу визнавати факт анексії території без переходу суверенних прав на неї; до такої територіальної юрисдикції віднесено також повітряний простір над територією; однозначно і беззаперечно презюмується повна відповідальність держави, яка здійснює ефективний контроль території, щодо будь-яких дій, подій та порушень на цій території; підтверджується, що юрисдикція ЄСПЛ здійснюється також у періоди воєнних конфліктів; узагальнюється визначений раніше підхід до визначення часу встановлення ефективного контролю щодо певної території – лише від моменту подолання хаосу, спричиненого воєнними діями, та підпорядкування автономних акторів на цій території єдиному керівництву; уточнено критерії визначення наявності ефективного контролю (військова участь або присутність держави, її військова, політична, економічна підтримка); визнано специфічну “нову природу” міждержавних справ у ЄСПЛ; деталізовано поняття й особливості “адміністративної практики” (яку також названо беззаконням), у зв’язку з чим скориговано розуміння умов і критеріїв прийняття справ до розгляду Судом.

Для України важливо, що Суд визнав здійснення Росією ефективного контролю щодо території ОРДЛО з 11 травня 2014 р. і до 26 березня 2022 р. При цьому підходи, сформульовані Судом, по суті в окремих випадках дають змогу поширити цю дату на більш ранній період – із необхідним доведенням поширення цього контролю на менші території, утримувані певним збройним угрупованням. Також ЄСПЛ безпосередньо зазначив можливість продовження цієї дати на пізніший період протягом подальшого розгляду справи, з необхідністю доведення незмінності доведеного раніше стану справ у ОРДЛО.

Слід відзначити, що рішення ЄСПЛ 2023 р. знімає необхідність для України доводити заново, що ОРДЛО перебувало під ефективним контролем РФ. Відповідно, визнання Росією, а згодом ще двома державами-ізолянтами незалежності “ЛНР” та “ДНР” у 2022 р. не викликає потреби у новій юридичній кваліфікації. Щодо частин Запорізької та Херсонської областей РФ виявилася неготовою до організації принаймні видимості місцевого “державотворення”. Окупація цих територій російськими військами відбувалася відкрито, збройні групи проксі-“сепаратистів” організовано не було. Окупаційні адміністрації було призначено без на-

магання оформити хоча б якісь збори представників населення, частину окупаційних чиновників становили громадяни РФ, не було спроби організувати вибори до місцевих органів влади, а представники законних органів влади у достатній кількості на співробітництво з окупантами не пристали. Попри намагання створити видимість референдумів РФ не змогла організувати навіть формальні проголошення новими “державами” незалежності та звернення з проханням про входження до неї. Тому можна припустити, що не буде потрібний довгий і виснажливий процес доведення у міжнародних судах того, що “Херсонська область” і “Запорозька область” не були частково визнаними державами (три дні), а їх “державотворення” не є наслідком реалізації права “херсонського народу” та “запорізького народу” на самовизначення. Первинність окупації у цьому випадку цілком очевидна і незаперечна, а можливість зміни статусу територій в умовах окупації міжнародне гуманітарне право і загальне міжнародне право не передбачають.

Два розглянуті рішення ЄСПЛ (це рішення не по суті справ, а лише щодо визначення його юрисдикції) на користь України не були наперед визначеними. У випадку недостатньо професійної, уважної та своєчасної роботи юристів не можна було виключати половинчастого і невиразного рішення (як щодо справ Грузії проти РФ). Безумовно, рішення 2020 і 2023 рр. є значною юридичною перемогою нашої держави. Згідно з ними “Республіка Крим” до 18 березня 2014 р., “ДНР” та “ЛНР” у 2014–2022 рр. не можуть вважатися державами, а були лише частинами суверенної території України, щодо яких РФ встановила свій ефективний контроль за допомогою імітації державотворення й використовуючи свої “підпорядковані адміністрації”. Відповідно, їх приєднання до РФ не є формою самовизначення, а може бути кваліфіковане лише як анексія або спроба анексії. При цьому РФ несе повну і неподільну відповідальність за будь-які дії своїх офіційних органів і “підпорядкованих адміністрацій” та спричинені ними правопорушення.

Така кваліфікація матиме політичні й правові наслідки. Рішення ЄСПЛ 2023 р. дає підстави для остаточної юридичної кваліфікації війни на сході України, починаючи з 2014 р. як міжнародного конфлікту, сторонами якого були Україна та Росія. Зрозуміло, що це також остаточно заперечує російську інтерпретацію Мінських угод 2014–2015 рр. Це дає змогу обґрунтовано піднімати питання про відповідальність РФ за злочин агресії. Це може суттєво збільшити підтримку позиції України в міжнародних організаціях. Зокрема, це створює підстави для усунення РФ від голосування у Раді Безпеки ООН з питань, пов’язаних із незаконно контрольованими нею територіями (хоча відповідний механізм поки не створений). Так само це посилює позицію України в Генеральній Асамблеї ООН при розгляді необхідних для нас рішень. Безумовно, рішення

ЄСПЛ щодо ОРДЛО повністю підриває зусилля РФ щодо легітимації повномасштабного вторгнення в Україну й чітко визначає, що її агресія проти нашої держави триває, починаючи з 2014 р. Це рішення суттєво підсилює ефект попереднього рішення щодо Криму, а також делегітимізує анексію частин Херсонської й Запорізької областей. Кваліфікації в обох рішеннях суттєво вплинуть на розгляд “українських” справ у будь-яких інших міжнародних судах та арбітражах, є юридичним підґрунтям для створення спеціального міжнародного трибуналу для розгляду злочину агресії РФ проти України. Рішення ЄСПЛ здатні вплинути на громадську думку й офіційну позицію багатьох держав і полегшити запровадження міжнародних примусових заходів (санкцій) проти РФ. Кваліфікації у рішеннях ЄСПЛ дадуть змогу максимально швидко розглянути близько 8500 “українських” справ у ЄСПЛ і зроблять Росію державою-відповідачем у переважній більшості випадків.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Brownlie I, *Principles of public international law* (6th ed, Oxford University Press 2003) (in English).
2. Stoiko O, Kresina I, Kresin O, *Vidrodzhennia postkonfliktnykh terytorii: svitovyi dosvid i Ukraina: naukova zapyska* (Norma prava 2020) (in Ukrainian).

Edited books

3. *De-Occupation of Ukraine. Legal expertise* (Kresin O ed, State University of Trade and Economics 2022) (in English).

Journal articles

4. Kresin O, Kresina I, ‘Illegal control over the territory in international law and the status of Donbas determination’ (2021) 14 *Przegląd Strategiczny* 279–96 (in English).
5. Kresin O, ‘Pravovi aspekty protydivi rosiiskii ahresii ta vidnovlennia terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy (za materialamy dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 13 kvitnia 2022 roku)’ (2022) 6 *Visnyk NAN Ukrainy* 60–5 (in Ukrainian).
6. Kresin O, Kresina I, ‘Problema kvalifikatsii statusu ORDLO u mizhnarodnomu pravi’ (2020) 11 *Pravo Ukrainy* 49–64 (in Ukrainian).

Conference papers

7. *Deokupatsiia. Yurydychnyi front: materialy Mizhnar. ekspert. kruhloho stolu* (Kresin O uporiad i nauk red, Derzh torh-ekon un-t 2022) (in Ukrainian).

Oleksiy Kresin

THE DECISION OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
REGARDING CRIMEA IN 2020 AND DONBAS IN 2023:
LEGAL QUALIFICATION OF THE ILLEGAL CONTROL
OF RUSSIA OVER THE TERRITORY OF UKRAINE

ABSTRACT. Illegal control over the territory of one state by another state is a complex modern international legal regime, which makes it possible to distinguish controlled occupation administrations, disguised as an alleged new state formation (quasi-states, pseudo-states) from real states that have not yet gained international recognition. Proper legal qualification in this case is extremely important, because it determines the status of the territory and its population, the applicability of certain international legal norms to it, and even the prospects of political processes regarding this territory in general.

Undoubtedly, the decision regarding Crimea in 2020 and ORDLO in 2023 is a significant legal victory for our state. According to them, the “Republic of Crimea” until March 18, 2014, the “DPR” and the “LPR” in 2014–2022 cannot be considered states, but were only parts of the sovereign territory of Ukraine, over which Russia established its effective control by means of imitation state formation and using their “subordinate administrations”. Accordingly, their accession to Russia is not a form of self-determination, but can only be qualified as annexation or attempted annexation. The decision of the ECtHR in 2023 provides grounds for the final legal qualification of the war in the east of Ukraine since 2014 as an international conflict in which Ukraine and Russia were parties. At the same time, Russia bears full and undivided responsibility for the crime of aggression and any actions of its official bodies and “subordinate administrations” and the offenses caused by them. The ECtHR decision of 2023 completely undermines the efforts of Russia to legitimize the full-scale invasion of Ukraine and the annexation of part of its territory, clearly defines that the aggression of Russia has been ongoing since 2014. The qualifications in both decisions will significantly affect the consideration of “Ukrainian” cases in any other international courts and arbitrations, is the legal basis for the creation of a special international tribunal to consider the crime of aggression by the Russian Federation against Ukraine.

KEYWORDS: illegal control of the territory; effective control; sovereignty; international conflict; aggression; occupation; annexation; subordinate administration; occupation administration; pseudo-state; state responsibility.